

(/)

🏠 (/) > 1700-årene (<http://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/1700-arene>)

> Bøger (<http://www.historie-online.dk/boger>)

> Anmeldelser (<http://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5>) > Grov konfækt

← **Forrige artikel** (<http://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/1700-arene/talendetoners-haendel>)

Grov konfækt

Kategori: Anmeldelser

Visninger: 1616

Del artikel: **f** ([https://www.facebook.com/sharer/sharer.php?u=http://www.historie-](https://www.facebook.com/sharer/sharer.php?u=http://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/1700-arene/grov-konfaekt)

[online.dk/boger/anmeldelser-5-5/1700-arene/grov-konfaekt](http://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/1700-arene/grov-konfaekt)) **t**

(<https://twitter.com/home?status=>. Aktiviteten kan ses på [http://www.historie-](http://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/1700-arene/grov-konfaekt)

[online.dk/boger/anmeldelser-5-5/1700-arene/grov-konfaekt](http://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/1700-arene/grov-konfaekt)) **in**

([http://www.linkedin.com/shareArticle?mini=true&url=http://www.historie-](http://www.linkedin.com/shareArticle?mini=true&url=http://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/1700-arene/grov-konfaekt&title=)

[online.dk/boger/anmeldelser-5-5/1700-arene/grov-konfaekt&title=](http://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/1700-arene/grov-konfaekt&title=))

Henrik Horstbøll, Ulrik Langen, Frederik Stjernfelt

Grov Konfækt. Tre vilde år med trykkefrihed, 1770-73

Gyldendal., 1080 sider. 499,95 kr.

4. september 1770 besluttede Chr. 7. under kyndig vejledning af sin læge Johann Friedrich Struensee, at censuren skulle ophøre, og fuldstændig pressefrihed skulle herske. Som det første rige i verden havde den enevældige konge indført pressefrihed i den dansk-norske del af sit rige. Patrioter skulle for almenvellets skyld have mulighed for at frit at diskutere i en oplyst offentlighed, for at sandheden kunne komme for en dag som middel til at komme tidens fordomme og vildfarelser til livs. Den offentlighed, der voksede frem i København, rigets altoverskyggende centrum, blev ikke kun præget af sandhedssøgende brug af den nye frihed, men af at mange og mange nye stemmer tog det skrevne ord i brug for til at ventilere utilfredshed med dette og hint, som ikke nødvendigvis have almenvellet som sit sigte, men også egeninteressen.

Det sidste ses af trykkefrihedens første frugt, som indleder første del af værket, hvor forskellige cases af pennefejder gennemgås. En brygger ved navn Bagge brugte sin nyvundne ret til at anklage oldermanden for Københavns bryggerlaug for, i egeninteresse, at hindre ham i at udføre sit erhverv. Bagges skrifter til den københavnsk offentlighed sigtede nok så meget på kollegier og ministre, som han ønskede at gøre opmærksom på den magtmisbrug, der, efter Bagges mening, fandt sted. Trykkefriheden gav således Bagge et mulighedsrum, som han benyttede som en ny stemme med en ny problematik af erhvervsmæssigt tilsnit; bryggerlauget svarede igen med egne skriftlige modsvar og en stævning for æreskrænkelser, mens tidens kommentarspor af anmeldelsestidsskrifter bedømte udvekslingernes litterære kvaliteter og saglighed.

Jacob Bie satte gang i en anden pennefejde af mere almenpolitisk og vidtrækkende karakter, selvom Bie på et tidligt tidspunkt trak følehornene til sig, da en person fra magtens cirkler, Ove Guldberg, lod sin stemme høre imod hans synspunkter. Guldberg, der senere skulle indskrænke trykkefriheden igen, var selv en flittig deltager i de offentlige diskussioner, som forsvarer af det bestående, som den der forsøgte at sætte en prop i offentlighedens potentielle radikaliserings, der kunne opildne Struensee-styret til yderligtgående reformer.

Anonymitet gjorde det ikke i alle tilfælde ukendt, hvem forfatteren til en pamflet eller en artikel var. Men Bies kritik af blandt andet præstestanden som snyltere, der tog sig betalt for deres ydelser, og som burde have en fast løn i stedet for den tiende, de oppebar af fattige bønder, fortsatte uanset om Bie deltog eller ej. Da Bie trak sig, havde den diskussion, han havde rejst, fået sit eget liv, hvilket hang sammen med, at den, især i den gejstlige del af offentligheden, blev opfattet som en mulig prøveballon for Struensee-styrets hensigter med en reform af præstestandens vilkår, der muligvis var på trapperne. Derfor måtte Guldberg tage til orde imod Bie. Flere præster istemte Guldbergs lovprisning af kirken som statens vitale støttepille; også et par jyske præster lod deres stemme høre, som et tegn på, at der også var en 'offentlighed' uden for hovedstaden. Bies kritik havde dog ikke nogen forbindelse til Struensee-styret, den frygtede reform var ikke på vej, og efter Struensees fald kunne det hele slås hen med satire.

Embedsmænd, akademikere og hofmanden Ove Guldberg deltog også i en bredspektret diskussion om økonomi og politik. Var den enevældige konge egentlig forpligtet til at overtage sine forgængeres gæld? Burde der føres en handelsfremmende politik, og burde bøndernes hoveri afskaffes og selveje indføres? Meningerne var delte. Interessant er det, at spørgsmålet om hoveri viste en skillelinje mellem en liberal, intellektuel og byborgerlig gruppering, som støttede bøndernes frihed, og godsejernes frygt for at sådanne reformer ville have katastrofale følger for de uforstandige bønder. I en mere afgrænset københavnsk offentlighed blev det nyindførte tallosteri diskuteret ikke blot for dets moralske anstødelighed ved at bortlede almuens opmærksomhed fra betydningen af fast arbejde, men også, og

måske især, fordi det blev set som en indretning, der kun var sat i verden for, at bagmanden kunne berige sig. Tidens patriotiske begreber kunne man møde i de fleste debatter, men her findes de til overflod centreret om den grundlæggende modsætning mellem patrioten og den egennyttige; den egennyttige projektmager hed dette tilfælde hed Köed, og var, som det synes, lidt af en plattenslager. Patriot var han ifølge samtidens pamfletlitteratur i hvert fald ikke.

Det var ikke kun præsterne, der måtte stå for skud. Trykkefriheden gav rum for en religionskritik, der viste, at det ikke kun var statsautoriseret lutheransk pietisme, der cirkulerede i den skrivende del af befolkningen. De stemmer, som universitetscensuren – universitetet var på dette tidspunkt en præsteskolle – tidligere havde hindret i at komme til orde, piblede nu frem både som lærde indlæg, fabler og satire. Igangsættende var fem indlæg af den pensionerede general Schmettau, hvor han udfoldede en deistisk bibelkritik og kritik af tidens teologer for at dække over den manglende sammenhæng og beviskraft i Bibelen. Religionens formål var ifølge Schmettau ikke at udsige sandheder om verden, guden eller skabelsen, men at opdrage de troende til at stræbe efter fælles lyksalighed. Trykkefriheden gav nye betingelse for teologisk debat. Radikale positioner i retning af fornufts- og naturteologi kunne nu fremsættes offentligt, i modsætning til tidligere, hvor der blev slået hårdt ned på de enkelte stemmer, der turde træde frem. Mere moderate stemmer forsøgte at forene kristendom og rationalisme, mens trykkefriheden også gav mulighed for at ventilere mere mystiske historier om profeter, spåmænd, visioner og himmeltegn, der ikke tidligere havde haft adgang til den trykte offentlighed. Den 106 år gamle schweiziske bonde Martin Zadek fandt således vej til en dansk offentlighed med sine spådomme, hvoraf en angik Danmark, som bondespåmanden ville blive endnu mægtigere og udbrede sin magt og den sande religion i både Asien, Amerika og endnu ukendte lande i syd.

Første del afsluttes med en karakteristik af den nye offentligheds struktur, og den måde den organiserede sig selv omkring debatter med indlæg, svar og modsvar. Hvordan man skulle opføre sig i trykkefrihedens nye offentlighed blev også diskuteret, ligesom spørgsmålet om trykkefrihed i det hele taget var en god ting eller ej. Også her var meningene delte. P. F. Suhm var en af de skribenter, der havde været mest begejstret for muligheden for en fri offentlig debat, men ud fra en forestilling om, at der var visse urørlighedszoner, der ikke skulle stilles til diskussion. Guds eksistens, borgerdyrdernes nødvendighed og kongens arveret burde nok holdes ude af debatterne. Efterhånden som især religionskritikken og de i Suhms øjne mere underlødige skrifter så dagens lys, kølnedes hans begejstring en del og nærmede sig de stemmer, der allerede fra starten havde set med skepsis eller direkte afvisende på trykkefrihedens indførelse, og hilste indskrænkninger i oktober 1771 velkommen, hvad Suhm dog ikke gjorde.

Anden del tager udgangspunkt i fire førende forfattere: J. C. Bie, Martin Brun, Josias Brynch og P. F. Suhm. Fire meget forskellige skribenter og skribenttyper. Brun var den mest produktive forfatter i perioden med mellem 50 og 70 udgivelser 1770-72, der gav ham sit levebrød. Han skrev anonymt, ofte med en kvindes stemme eller en anden persona med ophav i byens håndværkerlag, som blev talerør for beskrivelser af hovedstaden og dens moralske forfald. I Bruns skrifter blev kvinder ledt i fordærv af forførende charlataner eller deres egne mødre, prostitution og skørlevned blev beskrevet med åbenlyse seksuelle hentydninger, og præster og rigmænd måtte stå for skud som umoralens vogtere. Som grønlandsk professor portrætterede Brun tidens overfladiske modemænd, dårlige professorer, falske fritænkere, ateister og materialister og hykleriske kristne, som ikke i virkeligheden hyldede kristendommens sandheder. Seksualmoralismen får frit løb i beskrivelsen af liderlighed, horer og horebukke. At Brun havde studeret religion ved universitetet fornægtede sig ikke, og heller ikke hans kristne tilgang til portrætterne af forfaldet og forfaldets umoraliske personager. Den store udfejlsesfest, den voldelige hærgen af bordeller og skænkestuer efter Struensees fald, bliver indgående behandlet af Brun. Først chokeres han som førstehåndsvidne over pøblens excesser, men skiftede efterhånden standpunkt og hyldede voldtægter af prostituerede og hærværket af Gabels kaffehus som velfortjent, sidstnævnte legitimeret af ejermandens forbindelse til Struensee. Bruns forfatterskab ophørte pludseligt i 1773 uvist af hvilken grund, men han forblev tavs til sin død som 32-årig i 1774.

P. F. Suhm tog også del i den trykkefrihed, som han som nævnt var så varm fortaler for. Mest interessant er nok det, han skrev efter kuppet mod Struensee. Suhm skrev i sin første ophidselse en bidende kritik af Struensees tilsidesættelse af kristen religion og sædelighed, som grundlagde den

teologiske forståelse af kuppet, som sidenhen skulle blive dominerende. Men han besindede sig senere, idet han dog fastholdt den kristne kritik, samtidig med at han forsøgte at holde Guldbergstyret fast på de fremskridt Struensee også havde stået for. Hof- og Stadsretten i København, lovbestemmelser om hoveriets omfang og ikke mindst trykkefriheden burde fastholdes som grundlæggende fremskridt og goder. Bortset fra Hof- og stadsrettet skete det ikke, hvilket bragte Suhm på afstand fra Guldbergs regering.

Bindet sluttes af med et noget flagrende udblik til ytringsfrihed og især mangel på samme andre steder og tider, og en biografisk skitse af Struensee, der fremhæver, at konkrete og personlige erfaringer med censur spillede en lige så stor rolle for indførelsen af ytringsfrihed som oplysningsideer. Censuren havde forhindret Struensee i at sætte medicinske spørgsmål og en, i hans øjne, anløben lægestand til offentlig debat i hans tid i Altona. Censuren var således en hindring for medicinsk og sundhedsmæssig fremgang, en ganske konkret grund til at få den fjernet. Dertil kom oplysningstænkningens inspiration fra oplysningstænkere fra Montesquieu over Voltaire til Spinoza.

Bind 2 starter med nogle spændende kapitler, der tager byen København som omdrejningspunkt. Først behandles en reform af bystyret og en pågående kritik af, at embedsbesættelser foregik ved nepotisme og patronage og ikke ved kvalifikationer eller uddannelse. For en gangs skyld var der ikke uenighed at spore; nepotisme og ansættelse af de såkaldte skobørster, mænd der fandt vej til offentligt embede via ansættelser som tjenere eller lakajer for byens bedre borgerskab, var entydigt negativ. Vi kommer rundt i byen med kritikken af dyrtid, fødevarekvalitet, rendestenenes ildelugtende skarn, overforbrug og unødvendig luksus hos de rige, modeglade herrer og damer og det omsiggribende alkoholforbrug. Der blev drukket, og der blev drukket meget, men ikke kaffe. Kaffehuse var der ikke mange af, og ideen om at de skulle var arnestedet for udviklingen af en borgerlig, politisk offentlighed giver ikke meget mening for Københavns vedkommende; kaffe var noget kvinder drak, mens de øjensynligt førte ligegyldige sladdersamtaler. Man skulle altså på værtshus for at finde en af ytringsfrihedens deloffentligheder, måske være så heldig at få en pamflet læst op eller synge med på en at tidens mange viser. Alkoholens skadevirkninger fandt også vej til trykkefrielitteraturen; flere af skribenterne blev anset for at være fyldebøtter, der alene skrev for at få penge til sprut.

Trykkefriheden havde også en topografi uden for værtshusene - som der var forbløffende mange af - og den kultur, der hørte til dem. Nogle lokaliteter som Nyboder og Gammel Strand blev synonyme for lavstammet litteratur, ligesom kælderen husede skribenter og anden godtfolk af anløben karakter. Børsen var omdrejningspunkt for ytringsfrihedsskrifternes infrastruktur, der også havde sit fast holdepunkt i Adressekontoret på Amagertorv, hvorfra Adresseavisen, et helt centralt medie i perioden, også blev udgivet.

Som bekendt gik Struensee ikke ram forbi i den kritiske offentlighed, han havde sluppet løs. "Folkestemningen" drejede sig imod ham i efteråret 1771. Tidligere på året havde stemmerne imod ham og hans styre været få, men især i København blev en fjendtlig stemning udbredt, som blev en central forudsætning for det vellykkede kup mod Struensee i januar 1772. En ikke tidligere set direkte kritik af hof og regering skabte sammen med rygter af allehånde slags om, hvad der foregik i de ledende cirkler, en oprørske stemning, en Gjæring, som det kaldtes. Gjæringen blev yderligere næret af kritik af de effekter, som den førte politik havde på forskellige områder. Især lempelser af sædelighedslovgivningen og den omsiggribende utugtighed blev symbol på de skadelige følger af Struensees umoralske styre, og det umoralske forhold han stod i til dronningen, det liderlige hundyr, som hun kaldes i en pamflet. I andre kunne man læse, at Struensee pønsede på at ændre styreform, og indsætte sig selv som enehersker; han holdt allerede kongen, som nu ret åbenlyst kunne omtales som sindssyg, i et jerngreb med kolde afvaskninger og måske oven i købet opium. Indskrænkningen af trykkefriheden i oktober 1771 lagde en dæmper på den eksplicitte kritik, men ikke på gjæringen, som tværtimod fik ny næring af, at indskrænkningen kunne ses som et tegn på, at noget skulle ties ihjel med magt. Konspirationsteoriene florerede sammen med rygterne, som også kupmagerne i et vist omfang synes at have troet på. Rygterne var centrale i byens mundtlige kommunikationsnetværk, der nåede ud til høje som lave blandt de 80000 mennesker, som levede klumpet sammen inden for voldene. Uroligheder i byrummet, utilfredse matroser, slagsmål mellem studenter og officerer i den såkaldte teaterfejde, eskalerende rygter, der skubbede til grænsen for, hvad det var muligt at tro på - stræbte Struensee efter kongens liv? - og satte sig spor i direkte trusler mod ham og dronningen, bandede vejen for kuppet den 17. januar.

Kuppet blev gennemført, Struensee og hans nærmeste medarbejder Brandt blev arresteret og sat i kastellet, mens en stor gruppe af deres allierede også blev arresteret. Dronningen blev ført til Kronborg, og efterfølgende gennemførte kommissionsdomstole hendes skilsmisse fra kongen og afsagde dødsdomme over Struensee og Brandt, som 28. april blev halshugget, ligene parteret og lagt på hjul og stejle. Situation og det efterfølgende forløb skabte et akut behov for information, som blev imødekommet af et nyt banebrydende tidsskrift, Aften-Posten, som så dagens lys allerede på kupdagen. Aften-Posten var langt fra alene i mediebilledet; kuppet udløste også trykkefrihedstidens største bølge af pamfletter, ligesom den udløste den allerede nævnte store udfejlsesfest, hvor byens pøbel raserede bordeller og skænkestuer.

Aften-Posten var pro-kupmagerne, som havde sat en stopper for Struensees planer om et forestående tyranni. Det samme gjaldt de utallige gejstlige pamfletter, som placerede kuppet i en religiøs kontekst med kupmagerne som forsynets redskab og Struensee som djævelens. Gejstligheden selv var kupmagernes redskab, de handlede efter ordre, hvilket gjorde mange af dem til pamfletskribenter for første og sidste gang, i det der kaldes Danmarks histories første spinkampagne. Og den lykkedes. Kupmagernes manglende legitimitet blev taget ud af politisk og statsretlig kontekst og placeret godt og grundigt i en teologisk-kosmologisk ramme, som der redegøres indgående for i en gennemgang af en række præstepamfletter. Sjælden eller aldrig beskrev man konkrete handlinger, personer, lovovertrædelser eller nævnte navne. De eneste personer, der blev nævnt, var kongen, enkedronningen og kronprinsen, sidstnævnte kupmagere med næsten guddommelige egenskaber og indsigter. Også udfejlsesfesten blev skrevet ind i en moralsk fortælling om byunderklassens moralske reaktion på Struensee-styrets umoralske beskaffenhed. For et moderne historisk blik handlede det mere om dyrtid, arbejdsløshed og truslen mod den styrede laugsøkonomi, som Struensees liberaliseringer havde medført. Hvorfor skulle bordelværter, prostituerede og værtshusholdere tjene penge, mens alle andre var ramt af tidernes ugunst. Ødelæggelserne var omfattende, de mest omfattende ved civile uroligheder både før og siden. Ingen af de følgende årtiers uroligheder udviklede sig til sammenstød mellem civile om myndigheder, der under udfejlsesfesten var sat helt ud af spillet i de dage festens ødelæggelser varede.

I skrifterne om udfejlsesfesten blev Struensee fremstillet som skænkestuernes overboss og bordellernes overalfons, men dermed var det ikke gjort. I de skrifter hvor han var hovedpersonen blev han nu tronraneren, den intenderede kongemorder, tyv, sammenlignelig med historiens store voldmænd som Cromwell, Caligula eller hunnerkongen Atilla, et sexgalt udhyre af diabolisk karakter og i nogle tilfælde ophav. Struensee skrev ganske mange breve efter sin død, hvor han angrede sine handlinger og holdninger over for sin familie, angrede sin egenkærlighed, vellyst og begærlighed, og anderkende de mistanker, som kupmagerne havde haft imod ham. Nogle blev skrevet på dansk, så Struensee kunne vise sit venlige sindelag over for danskerne, selvom han foragtede det danske sprog. Det anti-tyske element var ikke til at tage fejl af, ligeså lidt som Struensees umættelige sexlyst. Derfor var det en stor bedrift, at præsten Balthasar Münter, en kuployal gejstlig, formåede at omvende Struensee, inden hans hoved blev skilt fra hans krop. Denne dåd fremgik af en af tidens store kioskbaskere, som Münter sendte på markedet og solgte i store oplag, der cementerede præstepropagandaens religiøst-moralske tolkning af kuppet, og viste den kristne religions kraft, der kunne få selv denne syndernes synder til at rette ind og se sandheden.

Omkring årsskiftet 1772-73 stilnede trykkefrihedens bølger af skrifter af, og forskellige statslige indgreb gjorde en ende på trykkefrihedseksperimentet. Debatten om trykkefriheden selv fortsatte efter kuppet, men skiftede karakter i kraft af en grundlæggende usikkerhed om det nye styres grænser for trykkefrihedens rette brug, som ikke blev offentliggjort, men effekturet i enkelte tilfælde. En slags produktiv usikkerhed, hvor forfatterne måtte lægge bånd på deres ytringstrang, fordi de ikke vidste, hvornår hammeren faldt. Den juridiske afslutning kom i oktober og november 1773, der også skete diskret og uden offentlige proklamationer, og derfor ikke gav anledning til debat, men nok en præstedrevet kampagne, hvor trykkefrihed blev fremstillet som en splidskabende anordning, som nu heldigvis var et overstået kapitel.

Bogen slutes af med et konkluderende kapitel, som tager kritisk afsæt i Jürgen Habermas' historiske teori om udviklingen af en autonom politikdiskuterende borgerlig offentlighed i 1700-tallet. I den dansk-norsk delstat adskilte denne sig fra Habermas' offentlighed ved sit meget store dannelsesborgerlige indslag af embedsmænd og akademikere. Som et altovervejende københavnsk fænomen synes der at

være skabt et marked med to former for cirkulation. En sfære, hvor evighedsstudenter kunne tjene på mere eller mindre underlødige skrifter til menigmand og tjene en skilling – til brændevin, sagde rygter – den anden, hvor primært dannelsesborgerskabelige kunne diskutere politiske emner og religion. En tredje strategi synes at være at inddrage offentligheden i personlige og erhvervsmæssige tvister, som en måde at forsøge at forbedre sin magtposition eller lægge pres måske

Rygraden af skrifter, som fremstillingen bygger på, er embedsmanden Bolle Luxdorps samling af trykkefrie skrifter samlet i 47 bind for perioden 1770-1775. Indledningsvis er der givet en meget informativ gennemgang af Luxdorps samling og vilkårene på det bogmarked, hvor det frie skrevne ord kunne bringes i cirkulation alene med bogtrykker, forlægger og redaktør som mellemlid til forfatteren. En registrant over trykkefrie skrifter og personer i trykkefriet afslutter det godt 1000 sider lange værk.

Som det alenlange referat ovenfor kan ses som et spor af, er der meget at læse og meget at lære. De enkelte debatter gennemgås detaljeret og kompetent. Men jeg må også sige, at især bind 1 er tung læsning, fordi fremstillingen holder sig tæt på kildeteksterne, og der citeres ofte og langt i de lange udredninger af de forskellige debatter eller fejder. Forfatteren Josiah Brynchs tekster beskrives fx som labyrintiske og endeløse tirader, men ikke desto mindre gennemgås de over 75 sider, tekstnært og indgående – fordi de er der. Det hele skal med og behandles på lige fod og samme detaljeringsgrad, fordi alt er trykkefrie skrifter. De glimrende kapitler om fx trykkefrietens topografi i bind 2 viser, at det også kan gøres og bliver gjort på en problemstyret måde, der er langt mere levende at læse. I forlængelse heraf: Man kan selvfølgelig ikke få alt, men jeg synes også, der er en tendens til, at trykkefriet bliver sin egen kontekst, hvis man kan sige det på den måde. Fx antisemitisme, patriotisme og anti-tyske stemninger popper op mange steder i debatterne, men forbindes ikke til tidens bredere diskussioner eller tilkendegivelser af sådanne holdninger, måske fordi hver pennefejde beskrives i sig selv og på egne præmisser.

Der er absolut fine grafer, der viser udgivelsestæthedens udvikling over tid i de forskellige debatter, som et billede af intensiteten. Men mere præcise og systematiske overvejelser over deltagerne i de forskellige diskussioner og i trykkefrieoffentligheden som helhed, havde nok været mere givende end graferne over skrifternes udgivelsestidspunkter i de forskellige diskussioner. Hvem deltager i de forskellige udvekslinger? Hvem deltager i perioden som helhed? Hvor stor en rolle spiller fallerede evighedsstudenter, der helt opportunistisk skrev, hvad de mente, de kunne sælge for at få råd til sprut og damer, som nogen i samtiden mente var deres motiv? Som det fremgår ovenfor, er det mit indtryk, at der var to sfærer, en for 'pøblen', hvortil evighedsstuderne skrev, og en for dannelsesborgerne, hvor de højere herrer skrev ofte meget lange skrifter, som næppe var pøbels læsestof, men den tolkning er udtryk for mine usystematiske indtryk, ikke af en systematisk undersøgelse som findes i bogen.

Hvad sker der i kongerigets provins, i Norge og i hertugdømmerne Slesvig og Holsten? Det berøres kort i det afsluttende kapitel, hvor der efterlyses forskning på området. Den opfordring skal hermed været givet videre, for her er værket tavst. Der er ingen tvivl om, at København var trykkefrietens altoverskyggende hjemsted, som den fortsatte med at være omdrejningspunkt for politisk debat og politisk civilsamfundsaktivitet langt op i 1800-tallet efter enevældens ophør. Præstpropagandaen mod Struensee fandt vej til nogle af de få bondedagbøger som kendes fra perioden, men der er heller ikke tvivl om, at landbosamfundets 80% af befolkningen ikke spillede nogen rolle i trykkefriet andet end som genstand for diskussion (s. 420), en tilstand der først begyndte at ændre sig i 1840'erne. Men er provinsens offentlighed en præsteoffentlighed, en provinsbyernes borgerlig offentlighed, en godsejerborgerlighed – i det omfang de ikke boede i København – eller hvordan.

Brugen af byrummet, gader og stræder, værtshuse og skænkestuer, den nærmest uoverskuelige og diffuse trykkefriejungle af skrifter giver et fantastisk billede af en anden tids offentlighed og de problemstillinger, de forskellige forfattere fandt værd at skrive om på vers, i fabler, i brevform og omfattende lærde skrifter på et marked, som pludselig blev givet frit. De dramatiske begivenheder ved hoffet og i hovedstaden. Grov konfækt har det hele, lidt til og meget mere, men ikke alt. Det er nok også for meget forlangt. Som boghåndværk kan man til gengæld ikke forlange mere. Vi befinder vi os på øverste hylde med mange, flotte og velvalgte illustrationer, grafer og kort. Et coffee table-format gør ikke den bibliofile nydelse mindre.

← **Forrige artikel** (<http://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/1700-arene/talender-toner-haendel>)

SE RELATEREDE ARTIKLER

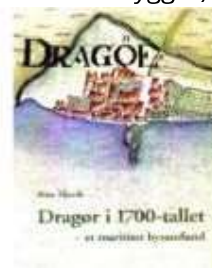
TYRANNENS TID: OM SVERIGE UNDER KARL XII

(<http://www.historie-online.dk/boger/tyrannens-tid-om-sverige-under-karl-xii>)

REVOLUTIONENS SKYGGER

(<http://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/revolutionens-skygger>)

DRAGØR I 1700-TALLET - ET MARITIMT BYSAMFUND

(<http://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/lokal-og-slaegtshistorie/drager-i-1700-tallet-et-maritimt-bysamfund>)

Nordjyske fortællinger

Nordjyllands Kystmuseum er gået sammen med Læsø Museum samt KaRe Podcast i det ambitiøse podcastprojekt "Genfortalt-Nordjylland".

(<http://www.historie-online.dk/nyheder-og-aktiviteter-2-2/nordjyske-fortaelinger>) (<http://www.historie->

Rundt om cyklen